

KS. STANISŁAW ARASZCZUK

GŁÓWNE MYŚLI WPROWADZENIA
DO *DYREKTORIUM*
O POBOŻNOŚCI LUDOWEJ I LITURGII

Sprawa pobożności ludowej była od kilku lat przedmiotem prac Kongregacji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów. Tej pobożności wiele uwagi poświęcił Ojciec Święty w przesłaniu do Zebrania Plenarnego Kongregacji we wrześniu 2001 r.¹, zaznaczając m.in., że „pobożność ta jest wyrazem wiary, która skupia w sobie elementy kultury określonego środowiska i uzewnętrznia oraz w sposób żywy i skuteczny pobudza wrażliwość uczestników. Ludowa pobożność, wyrażająca się w różnorodności form, jeśli jest autentyczna, wypływa z wiary i z tej racji winna być należycie ceniona i rozwijana” (nr 4). Papież zwrócił też uwagę na relacje między pobożnością ludową a liturgią (nr 5).

Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów na sesji w dniach 26-28 września 2001 roku zatwierdziła *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii. Zasady i wskazania*. Ojciec Święty Jan Paweł II zatwierdził je 14 grudnia 2001 roku².

1 JAN PAWEŁ II. *Przesłanie do uczestników Sesji Plenarnej Kongregacji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów* (21. 09. 2001). W: *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii. Zasady i wskazania*. Poznań 2003 s. 7-9. Pełny tekst *Przesłania*: „Notitiae” 37:2001 s. 401-404 (tekst polski: „Anamnesis” 8:2002 nr 2 s. 8-10).

Dokument został zaprezentowany dziennikarzom 9 kwietnia 2002 r., w czasie konferencji prasowej na Watykanie. Prezentacji dokonali: prefekt Kongregacji kard. Jorge Arturo Medina Estévez i jej sekretarz arcybiskup Francesco Tamburino.

Dyrektorium rodziło się oddolnie. Jak zauważa B. Nadolski, w odnowie liturgii po Soborze Watykańskim II sygnalizowano wie-łokrotnie przeintelektualizowanie służby Bożej Kościoła, wskazywano na zbyt duże uproszczenia. Z drugiej strony dokonywały się zmiany w strukturach społeczeństw w różnych dziedzinach życia. Człowiek zyskał większą wolność, ale równocześnie dokonały się głębokie pęknięcia w rodzinie, polityce, szkole. Skutkiem tych przemian jest dystansowanie się i sceptycyzm wzajemny ludzi. Dalsza sprawa to technizacja i specjalizacja życia, zerwanie kontaktu z naturą. Spowodowało to pomniejszenie znaczenia elementów pobożności ludowej. Powstało napięcie, niedopuszczalna dychotomia pomiędzy liturgią i formami pobożności ludowej³. W reakcji na zaistniałą sytuację duchowieństwo próbowało różnych eksperymentów, by odrzuciwszy pewne praktyki i nabożeństwa, liturgię uczynić bardziej atrakcyjną. Tymczasem okazało się, że człowiek potrzebuje zaangażowania wszystkich zmysłów, by uczestniczyć w czymś co jest transcendentne.

1. Natura i struktura dokumentu.

Dyrektorium składa się z dwóch części. Pierwsza – zatytułowana: *Wnioski wynikające z historii, nauczania Kościoła i teologii* – przedstawia te elementy, które mogą stanowić pomoc w ułożeniu harmonijnych relacji między kultem liturgicznym

2 CONGREGAZIONE PER IL CULTO DIVINO E LA DISCIPLINA DEI SACRAMENTI. *Direttorio su pietà popolare e liturgia. Principi e orientamenti*. Città del Vaticano 9.04.2002. Tekst w języku polskim: *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii*. Tłum. J. SROKA, Poznań 2003 (Dalej skrót: DPLiL).

i pobożnością ludową. Druga część, *Wskazania*, przedstawia szereg propozycji działań duszpasterskich, chociaż nie obejmuje ona wszystkich zwyczajów i praktyk pobożności stosowanych w poszczególnych wspólnotach lokalnych.

W swej całości *Dyrektorium* stawia sobie za cel nie tylko zapobieganie możliwym nadużyciom i dewiacjom, lecz chce przede wszystkim dawać wskazania konstruktywne i mieć pozytywną wymowę. Dokument liczy 299 stron. Wprowadzenie porusza sprawy terminologii używanej w odniesieniu do różnych form pobożności ludowej, przypomina o pierwszeństwie liturgii i o harmonii między pobożnością a liturgią oraz wskazuje na różne formy wyrazu tej pobożności (gesty, teksty, śpiew i muzyka, obrazy, miejsca i czasy).

W części pierwszej, obejmującej trzy rozdziały, przedstawiono liturgię i pobożność ludową w historii, w nauczaniu Kościoła oraz zasady mające na celu dowartościowanie i odnowę pobożności ludowej. Część druga daje w pięciu rozdziałach wskazówki dotyczące zharmonizowania pobożności ludowej z liturgią. Rozdział czwarty ukazuje formy pobożności ludowej w roku liturgicznym. Mowa w nim m.in. o wieńcu adwentowym, nowennie przed Bożym Narodzeniem i o żłóbku, o nabożeństwach w okresie Narodzenia Pańskiego, o nabożeństwach związanych z Wielkim Postem, Triduum Paschalnym, okresem wielkanocnym i okresem zwykłym w ciągu roku. Rozdział piąty poświęcony kultowi Matki Bożej traktuje o obchodzie świąt maryjnych, o sobocie poświęconej Matce Bożej, o triduach i nowennach do Matki Bożej oraz o miesiącach maryjnych. Przedstawiono tu także niektóre nabożeństwa maryjne zalecane przez Kościół. Osobno mowa jest o Akatyście. Rozdział szósty daje wskazówki dotyczące kultu świętych i błogosławionych. W rozdziale siódmym znajdują się refleksje dotyczące modlitw za zmarłych, a ósmy nosi tytuł *Sanktuaria i pielgrzymki*. Ukazuje on sanktuaria jako miejsca celebracji kultycznych, miejsca ewangelizacji, miłosierdzia, kultury i ruchu ekumenicznego. Przybliży znaczenie pielgrzymek, ich duchowość i rozwój. Całość dokumentu zamykają indeksy:

tekstów biblijnych, imion i indeks rzeczowy.

2. Adresaci dokumentu.

Jan Paweł II zwraca uwagę na znaczenie pobożności ludowej w rozwoju życia religijnego nie pierwszy raz. W adhortacji apostołskiej *Catechesi tradendae*⁴ z 1979 r. pisał o włączeniu ludowych form pobożności w katechezę (nr 54). Dziesięć lat później w liście na 25-lecie *Konstytucji o liturgii*⁵ napisał, że w trosce o rozwój liturgii „należy koniecznie zwrócić uwagę na pobożność ludową chrześcijan i na jej stosunek do życia liturgicznego. Nie można owej pobożności ludowej lekceważyć ani traktować jej z obojętnością czy pogardą, jest ona bowiem bogata w różnorakie wartości już sama w sobie, wyraża religijne nastawienie wobec Boga”. Papież podkreślił także: „Zarówno rozmaite nabożeństwa ludu chrześcijańskiego, jak też inne formy pobożności są pożądane i godne zalecenia, pod warunkiem, że nie będą zastępowały ani nie będą mieszane z nabożeństwami liturgicznymi” (nr 18).

Wszystkie te sprawy przedstawione są również w nowym *Dyrektorium*. Jest on dokumentem o charakterze duszpasterskim, przeznaczonym dla biskupów i ich współpracowników. Na podstawie *Dyrektorium* powinni oni wydać konkretne wytyczne, dotyczące form pobożności spotykanych na terenie ich diecezji. Adresatami dokumentu są także najbliżsi współpracownicy biskupa diecezjalnego, czyli wikariusze biskupi, prezbiterzy i diakoni, a przede wszystkim rektorzy sanktuariów. Dokument skierowany jest także do przełożonych męskich i żeńskich instytutów życia konsekrowanego, gdyż właśnie w tych środowiskach powstawały oraz rozwijały się liczne formy pobożności ludowej (DPLiL 5).

dy odnowy pobożności ludowej. W: *Liturgia i pobożność ludowa*. Red. W. NOWAK. Olsztyn 2003 s. 39.

3. Terminologia.

Dyrektorium zauważa, że nie ma jednoznacznej terminologii określającej formy pobożności, które w prosty sposób przekazywały wiarę w Boga, miłość do Chrystusa Zbawiciela, wzywianie Ducha Świętego, cześć Matki Bożej i świętych oraz potrzebę nawrócenia i świadczenia braterskiej miłości.

Terminem „pobożność” (łac. *pietas*) określa się zwykle przejawy wszelkiej religijności człowieka wierzącego. Obejmują one nie tylko powszechnie uznane przez Kościół formy modlitwy liturgicznej, nabożeństwa, ale także liczne przejawy tzw. religijności ludowej. Właściwie rozumiana bogata treść pojęcia „pobożność” powinna odnosić się do jej form związanych ściśle z liturgią rzymską⁶.

Analizując *Dyrektorium* można dojść do wniosku, że spośród różnych form pobożności ludowej uprzywilejowane miejsce zajmują tzw. *pia exercitia*, czyli nabożeństwa ludowe⁷.

W *Dyrektorium* wyrażenie „nabożeństwo” oznacza te publiczne lub prywatne formy pobożności chrześcijańskiej, które chociaż nie są częścią liturgii, to jednak zgadzają się z nią, respektując jej ducha, normy i rytm. Z liturgii w pewnej mierze czerpią swą inspirację i powinny do niej prowadzić lud chrześcijański (DPLiL 7; KL 13).

Dyrektorium przypomina, że Sobór Watykański II poświęcił nabożeństwom sporo uwagi. Są one bardzo zróżnicowane pod względem czasu powstania, właściwych sobie praktyk, języka, stylu oraz swoich adresatów. Kościół zaleca je pod warunkiem, że będą odznaczać się zdrową nauką, odpowiadać przepisom i normom Kościoła, mają być zgodne z liturgią, w tym również z okresami roku liturgicznego, a także mają sprzyjać świadomemu i

4 JAN PAWEŁ II. *Adhortacja apostolska o katechizacji w naszych czasach Catechesi tradendae*. Rzym 1979.

5 JAN PAWEŁ II. *List Apostolski w dwudziestą piątą rocznicę ogłoszenia Konstytucji*

czynnemu uczestnictwu w publicznej modlitwie Kościoła (DPLiL 70 i 71).

Termin „pobożne praktyki” oznacza w *Dyrektorium* teksty modlitw i pieśni, stosowanie się do okresów liturgicznych, nawiedzanie szczególnie znanych miejsc świętych, noszenie medalików, wyróżniających strojów i przestrzeganie lokalnych zwyczajów. Wywodzą się one z wewnętrznej postawy wiary i są wyrazem szczególnej łączności wiernych z Osobami Boskimi, z Maryją Dziewicą w Jej przywilejach i nadawanych Jej tytułach oraz ze świętymi z racji ich upodobnienia się do Chrystusa i ich roli w życiu Kościoła (DPLiL 8).

Pobożność ludowa (*pietà popolare*) oznacza różne przejawy kultu prywatnego lub wspólnotowego wynikającego z wiary chrześcijańskiej, które wyrażają się nie przez formy liturgiczne, lecz czerpią wzory z ducha i kultury własnego narodu⁸.

Pobożność ludowa daje wyostrzony zmysł pojmowania niewymownych przymiotów Boga: ojcostwa, opatrności, obecności stałej i dobroczynnej miłości. Rodzi w wewnętrznym człowieku takie sprawności, jakie gdzie indziej rzadko w takim stopniu można spotkać: cierpliwość, świadomość niesienia krzyża w codziennym życiu, wyrzeczenie się, życzliwość dla innych, szacunek (DPLiL 9).

Treścią „religijności ludowej” jest rzeczywistość uniwersalna. Niekoniecznie ma ona związek z objawieniem chrześcijańskim (DPLiL 10). Każdy bowiem naród dąży do wyrażenia całkowitej i jednoczącej transcendencji oraz pojęcia natury, społeczności i historii przez środki kultyczne, w syntezie charakterystycznej dla głębokiego odczucia ludzkiego i duchowego.

4. Niektóre zasady.

Liturgia i pobożność ludowa są jak najbardziej właściwymi wyrazami kultu chrześcijańskiego, chociaż nie są równorzędne.

Soborowej Sacrosanctum Concilium o świętej liturgii. Rzym 1988.

Nie można ich sobie przeciwstawiać ani ze sobą równać. Należy jednak dążyć do ich wzajemnej zgodności, o czym mówi *Konstytucja o liturgii świętej*: „Usilnie się zaleca nabożeństwa chrześcijańskiego ludu, pod warunkiem, że sprawuje się je zgodnie z przepisami i zasadami Kościoła, zwłaszcza gdy odbywają się na zlecenie Stolicy Apostolskiej. Należy te nabożeństwa tak uporządkować, aby były zgodne ze świętą liturgią, z niej niejako wypływały i do niej wiernych prowadziły. Liturgia bowiem ze swej natury znacznie je przewyższa” (KL 13).

Liturgia i pobożność ludowa są więc dwiema formami kultu i powinny pozostawać we wzajemnym i owocnym kontakcie: w każdym przypadku liturgia musi stanowić punkt odniesienia, żeby „dobrze, jasno i z roztropnością ustawić ducha modlitwy i życia charyzmatycznego”, co istnieje w pobożności ludowej. Pobożność natomiast ze swymi śpiewami oraz wartościami symbolicznymi i językowymi, może ubogacić liturgię elementami i sposobami właściwymi inkulturacji, i stanowić dla niej twórczy dynamizm (DPLiL 58).

5. Język pobożności ludowej.

Język pobożności ludowej jest językiem religijnym, językiem będącym istotnym składnikiem religijnych aktów i zachowań, indywidualnych lub społecznych. W węższym znaczeniu język religijny to język teologii moralnej, dogmatycznej, także jako język rytualny (język liturgiczny w chrześcijaństwie), język modlitw prywatnych, tekstów świętych, traktatów teologicznych, katechezy, kazań oraz religijnej literatury pięknej. W szerszym znaczeniu język religijny, to także język potoczny zawierający wypowiedzi o Bogu i postawie ludzkiej względem Boga oraz język występujący w tekstach traktujących o religii, np. dotyczących historii, socjologii i psychologii reli-

gii⁹.

Dyrektorium wskazuje, że język słów i gestów pobożności ludowej nie może być nigdy banalny ani improwizowany. Oba te elementy, zachowując prostotę i bezpośredniość zewnętrznego wyrazu, powinny być starannie dopracowane, aby w każdym przypadku wyrażały głębię chrześcijańskich misteriów (DPLiL 14). Formy pobożności ludowej powinny zachowywać swój styl, prostotę i własny język.

Cechą charakterystyczną pobożności ludowej jest bogactwo gestów, postaw ciała i symboli (DPLiL 15). Także śpiew, jako naturalny wyraz duszy danego narodu, w pobożności ludowej ma do spełnienia ważną rolę. Troska o zachowanie dziedzictwa śpiewów z dawnej tradycji, powinna być zgodna z duchem Biblii i Kościoła, ale też winny jej towarzyszyć konieczne rewizje tekstów i komponowanie nowych (DPLiL 17).

6. Odpowiedzialność i kompetencje.

Odpowiedzialność za formy pobożności ludowej spoczywa na ordynariuszu miejsca. To on powinien być ich moderatorem, ukierunkowywać je na pogłębienie wiary w życiu chrześcijańskim, korygować je, gdy zachodzi potrzeba, i je ewangelizować. Powinien czuć, by nie zastępowały one celebracji liturgicznych. Stałe i powszechnie stosowane modlitwy oraz obrzędy pobożności ludowej powinny być zatwierdzone przez ordynariusza miejsca (DPLiL 21).

Uporządkowanie form pobożności ludowej będzie wymagało ich odnowy. *Dyrektorium* zaleca, aby przy takiej odnowie kierować się inspiracją biblijną, liturgiczną, ekumeniczną i antropologiczną. Odnowę należy wprowadzać stopniowo i roztropnie.

Głównym kryterium oceny form pobożności ludowej pozostaje zawsze Ewangelia. Nie mogą one przyjmować obrzędów związanych z magią, zabobnem, spirytyzmem, dążeniem do zemsty czy mających konotację seksualną. Język, teksty i formuły pobożności ludowej są inspirację winny czerpać z Pisma świętego, liturgii, Ojców

i nauczania Kościoła oraz zgadzać się z jego wiarą.

Pobożność ludowa stanowi skarb Kościoła. Jest to skarb, który łączy w sobie wiedzę i praktykę religijną. Wszystkim jest wiadome, że wiarę mierzy się nie tyle posiadaną wiedzą intelektualną na jej temat, ile raczej praktyką w konkretnych warunkach życia. Z tego punktu widzenia rozliczne formy prawdziwej pobożności ludowej są przede wszystkim świadectwem wiary ludzi prostego serca, wyrażanej w sposób bezpośredni, z podkreśleniem tego czy innego aspektu, bez ambicji ogarnięcia pełnej treści wiary chrześcijańskiej. Pobożność ludowa służy także przygotowaniu serca i usposobieniu ducha na przyjęcie łaski Bożej. Tę łaskę przynosi każda celebracja liturgiczna tajemnicy Chrystusa. Pobożność ludowa odgrywa wciąż istotną rolę w życiu prywatnym i publicznym. Świadczą o tym, m.in. kult świętych obrazów, pielgrzymki do sanktuariów, wieszanie krzyża w domu czy miejscu pracy, modlitwa za zmarłych.

SCHWERPUNKTE DER EINFÜHRUNG ZU *DIREKTORIUM* *ÜBER LITURGIE UND VOLKSFRÖMMIGKEIT*

Z u s a m m e n f a s s u n g

Im geistlichen Lebender Kirche die Liturgie bildet das Zentrum. Die ist der Gipfel zum deren man folgt und zugleich die Quelle, aus welcher man schöpft die Kräfte zum verschiedenartige apostolische Tätigkeit (vergl. KL 10). Aber man soll nicht begrenzen nur zum dem Liturgie. Die Geschichte lernt, dass das Leben der Glaube in vergangene Epochen war an der Volksfrömmigkeit den Gläubigen angelegen als mehr begreifende und ersetzende die liturgische Zehlebrationen. Deshalb zum beseelen und betonen der Bedeutung der Liturgie, die Kongregation für abgöttische Verehrung und Disziplin der Sakramente hat Acht auf die nötige Aufbewahrung auch sonstige Formen der christliche Volksfrömmigkeit den Gläubigen, der gemäß mit dem Unterricht der II Vatikanischen Konzil, bilden ein fruchtiger Beitrag im Leben der Kirche im Christi Vereinbarung.

Liturgie und Volksfrömmigkeit zwei formen des Kultes sind und sollen im beiderseitigen Kontakt bleiben: in jedes Fall, die Liturgie soll ein Vergleich-

punkt sein, „gut, klar und umsichtig klug der Gebetgeist und charismatisches Leben“, was in der Volksfrömmigkeit existiert. Frömmigkeit mit seine Gesänge und Symbol- und Sprachwerte kann die Liturgie bereichern und für sie Schöpferdynamik sein.

Hauptkriterium für die Volksfrömmigkeit bleibt immer das Evangelium. Sie können in keinen Fall eine magische, abergläubische, Spiritismussee sowie Streben zum Rache oder sensualistische Konnotation haben. Die Aussage und symbolische Gestikulation in keinen Fall kann banal und/oder unstudiert sein. Die Formen der Volksfrömmigkeit sollen sein Stil, Einfachheit und eigene Sprache sich verhalten, die sollen seine Inspiration aus Heiligen Schrift, Liturgie und Kircheunterrichten schöpfen und mit Ihren Glauben stimmen. Verantwortung für die Formen der Volksfrömmigkeiten trägt örtliches Ordinarius. Ständige und allgemein anwendbare Gebete und Zeremonie der Volksfrömmigkeit sollen über örtlichen Ordinarius bestätigt sein. Volksfrömmigkeit in Ordnung bringen verlangt der Erneuerung. Direktorium empfiehlt, dass bei solchen Erneuerung sich mit biblische, liturgische, ökumenische und anthropologische Inspiration sich führen. Erneuerung soll man stufenweise und bedachtsam einführen.